

ВЪПРОС НА ЛИЧНА ВОЛЯ

Българската литература в превод на италиански (1989-2010)

"Така стават хубавите неща: Динеков ме запознава с Радичков, аз го задавам като тема за дипломна работа на моя отличен студент Манера, той предлага подборка от разказите му в издателство, книгата излиза и има успех, във Франция я взимат за образец и превеждат същите разкази... А един представителен автор от този калибър привлича вниманието и към останалите..."

Джузепе Дел Агата в интервю за в. „Култура“¹

"Мотивира ме преди всичко обучението в славянска филология при проф. Дел Агата от Университета в Пиза. Продължих да уча и да чета благодарение на летните семинари на Софийския университет и стипендиите за пребиваване в България. Към мотивацията ми от културен и литературен характер се прибавиха впоследствие и личните приятелства, особено важно от които ми беше това с непрежалимия Йордан Радичков..."

Данило Манера в анкетата за настоящото проучване

Този преглед на ситуацията на българската литература в Италия през последните две десетилетия почива върху любезно осигурената ми информация от страна на Джузепе Дел Агата (славист, преподавател в Университета в Пиза, преводач, културен активист), Даниела ди Сора (славистка, преводачка, издател, собственичка на ИК „Воланд“), Данило Манера (славист, преводач, университетски преподавател), Паоло Модести (създател на сайта www.bulgaria-italia.com и издател на две антологии с български текстове), Барбара Ломаджиетро (славистка, преподавателка в Бари), Фабио Джеймс Петани (проектен мениджър в издателство „Балдини Кастолди Далай“), Аугусто Фонсека (издател и преводач), Сибиле Кирхбах (литературен агент в Agenzia Letteraria Internazionale, преводачка) и Елеонора Галучи (преводачка), както и върху моите собствени дългогодишни впечатления от публикации, срещи и личен обмен на опит в качеството ми на италианистка, литературна преводачка и журналистка.

---

¹ Дел Агата, Дж. , "Подправки от чужбина", в. "Култура", бр. 20, 24 май 2001.

Библиографията на италианските преводи на български се основава главно на задълбоченото проучване на проф. Джузепе Дел Агата (публикувано като студия предговор на „Антология на българския разказ“ през 2006 г.), допълнено и коригирано чрез сверки с каталозите на издателствата и данните, постъпили чрез анкетите на преводачите и публикациите в броените издания за славистика в Италия. Малко вероятно е някое заглавие да липсва от списъка.

Докато хората, с които се свързах, в голямата си част се отзоваха и споделиха впечатления, мнения и необходимости (за съжаление се оказаха неуспешни единствено многократните ми опити да установя контакт с Роберто Адинолфи, който с две заглавия и ред публикации в периодиката до момента е най-активният от младите преводачи от български), набавянето на данни по „каналните“ редове, се оказа далеч по-сложно - непродуктивен контакт с Националната библиотека в Рим, несъвършенство на електронните каталози, невъзможност да се открият без съдействие текстовете, преведени от български, липса на такова съдействие. Същото важи за съществуващия на хартия български културен институт в Рим², от който, както личи по косвени сведения (преки не бяха дадени на моето запитване), литературни инициативи не са изхождали в периода, който изследваме.

Основни проблеми

Заключенията за положението на българската литература на италианския книжен пазар от 1989 до 2010 г., които ще изведем по-долу стъпка по стъпка, лесно могат да се съобщят още в началото. Липса на информация и канали за връзка; липса на средства; липса на последователност и стратегия и произтичащата от всичко предходно липса на интерес у студентите, които биха могли да се занимават с българистика и да станат преводачи; у издателите, които биха могли да публикуват български автори; у читателите, които биха могли да имат представа за България, любопитство към литературата ѝ и очаквания към местните издатели за публикуването на български заглавия.

На 21 и 22 септември 2001-ва в София се състоя международната научна среща „Българистика 2001“, единствена по рода си в годините на прехода. В материал за в. „Култура“ обобщих резултатите от нея с думите на специалистите от различните страни, където се преподава/превежда български: „По мнението на всички, приоритет при изваждането на българския от Червената книга на езиците е възстановяването на *Агенцията по българистика* (по възможност без полицейската ѝ функция) или създаването на български културни центрове от типа на Алианс Франсез, Гьоте институт, института Сервантес и др.: липсва разпределително и координиращо звено в усилията на все помалобройните специалисти по българистика; периодиката, стигаща до чужбина, е крайно недостатъчна; българските лекторати и студентите в тях застрашително намаляват; краткосрочните форми на обучение и студентският обмен са утопия; отсъстват двуезични издания; български книги се превеждат от дъжд на вятър на чужди езици - все проблеми, решими донякъде или напълно от един културен институт. Освен че няма кой да подкрепи смяната на поколенията в българистиката, като основен проблем, по спешното решаване на който непременно трябва да се работи, бе изтъкнат и вакуумът в подготовката на преводачи. Понастоящем българистиката в неславянските университети е прео-

---

² Да не се бърка с частния Български културен център на имигрантската асоциация "Феникс", в чийто архив на събитията, достъпен онлайн, фигурират две "мероприятия": проведените от 26 февруари до 1 март 2006 г. Дни на българската култура в Рим и проведените от 26 до 29 октомври 2006 г. Дни на България в Милано. Литературната част от Дните в Рим се състоеше в представяне на италиански и български на стихосбирката Таня Кольовска "Нататък продължете сами" и романа на Кирил Маричков-син "Пътя на беглеца". Преводач на стихосбирката бях аз (с любезната консултация на проф. Дел Агата) и помня случая главно с факта, че не получих хонорар за труда си, тъй като г-жа Кольовска не получи обещания хонорар за участието си.

бладаващо медиевистика, съвременният език не се познава, а когато се познава и използва, за превеждащите от български няма никакво поощрение. Летни школи по превод не съществуват, а Съюзът на преводачите, изтощен от материални и прочее проблеми, не поема ангажименти към чуждестранните си колеги.”³ В края на същото събитие, участниците подписаха призив до президента, министър-председателя, министри, председател на НС и пр., в който молеха настойчиво за 1. Създаване на организационен център по българистика. 2. Законово уреждане на целевото финансиране на българистиката и включването му в държавния бюджет. 3. Законово решаване на въпроса за българските лекторати в чуждестранни университети⁴.

Друг източник, в който ясно е проблематизирано състоянието на чуждата българистика и неотнoшението на българската държава към него, са уводните думи в първия брой/2000 г. на бюлетина „Българистика”, информационно издание, осъществявано от Съвета за чуждестранна българистика при УС на БАН и излязло в общо 12 брошури за периода 2000-2006 година. Думите⁵ са на ст. н. с. д-р Анисава Милтенова, председател на СЧБ и организатор на Международната среща през 2001-ва, и - колкото и да е печално - девет години по-късно и те, и призивът на чуждестранните специалисти са още по-остро валидни.

Личностите

Дел Агата-Ди Сора-Манера. Станев-Радичков-Кулеков-Господинов-Вагенщайн. Сдружение „България-Италия”. Ако връзките на българската литература с Италия от последните 20 години трябваше да се сведат до ред и половина, те щяха да са горният ред и половина. Лошото е, че дори и да не трябва да се свеждат, те пак са приблизително в този обем: поразително малко и изключително лични.

³ Мичева, Н., "Ако политиките бяха филолози", в. "Култура", бр. 36, 19 октомври 2001 г.

⁴ Може да се прочете в подробния си вид в "Българистика", 3/2001, с. 12.

⁵ "Ползата от развитието на българистиката за нашата страна е несъмнена, тъй като се обменят не само опит, знания и идеи, но се разширява кръгът на специалистите, които проучват развоя на българското културно наследство до наши дни. Последното има важно значение за мястото на страната в културното пространство на Европа и на света... През учебната 1999/2000 г. в чуждестранните университети функционират 36 български лектората в 19 страни. Общият брой на студентите, които се обучават в българските лекторати е около 1200 души. За сравнение, през 1995/96 г. в чужбина работеха 44 български лектори, изпратени от МОН, които обучаваха над 1500 студенти... Чувствително се ограничи снабдяването с учебна и научна литература, сведено е до минимум или е прекратено получаването на българска периодика и др. Трябва да се отбележи, че семинарите за изучаване на български език и култура в България са недостатъчни, те не могат да задоволят интереса на различни среди (не само на студенти и преподаватели) към съвременното състояние на нашата страна. И не на последно място, остро се чувства липсата на специализирано звено, което да координира работата на институциите, да извършва оперативна работа, да поддържа връзка с българистите и бързо да реагира на проблемите... Сред наболелите проблеми на българистиката на първо място бе изтъкнато, че в последните години не само изучаването на български език в чуждестранните университети бележи спад; затруднения се чувстват от всички изследователи и преподаватели, които търсят връзка с България и нейните научни институции, които търсят информация - например каква литература излиза у нас, какви възможности съществуват за специализация и за обмяна на опит. Липсват съвременни механизми в три съществени насоки: информационна, организационна и финансова. Опитът от миналото показва, че липсата на подходяща стратегия, хаотичността на действията, избирателността в подхода към учените българисти доведе до загубата на позиции в българистичната проблематика. В последните години се забелязва преориентиране на чуждестранни учени, подготвени за българистична дейност, които избират поле за научни занимания извън българистиката... Финансирането на развитието на българистиката е възможно единствено на *национално равнище*, то произтича от същността на българистиката като *общонационална стратегия*... Чуждестранната научна българистика е мощен фактор за създаване на авторитет на България и нейните научни и образователни институции. Ето защо българистиката трябва да влезе в кръга на *националните приоритети* за нашата страна."

Джузепе Дел Агата е българист, преподавател в Университета в Пиза, преводач и - по собствена воля - единственото истинско и действащо културно представителство на България в Италия: той е човекът, който обучава, осъществява връзки, разпространява литература и ноу-хау, превежда гратис (четири от заглавията в нашата библиография са в негов превод, на две от останалите книги е съставител и съпреводач, на още една е автор на предговора, което прави пряко участие в една четвърт от общото количество. Уточнението „пряко“ е необходимо, защото професорът косвено - с рецензии и препоръки - участва в чувствителен дял и от останалите публикации.). Освен това проф. Дел Агата организира, лобира, участва в събития и дори самостоятелно ги организира (пример е изключително успешната „Седмица на българските литература, кино и култура“ от 27 ноември до 1 декември 2000 г. в Пиза⁶).

Даниела Ди Сора е преподавала 24 години българска литература на академично равнище. Тя е собственичка и идеолог на „Воланд“ (основано през 1995 г.), нетипично издателство с по двайсетина публикации годишно, преобладаващо преводи и то от некомерсиалните френски, руски и испански. Единствено „Воланд“ в Италия има последователна българска линия за последните 20 години: 1/3 от публикуваните преводи от български (9 от общо 29, вж. библиографията) са в неговата поредица с общо 40 славянски заглавия „Сириус“. Даниела Ди Сора е превела лично 5 от въпросните.

Данило Манера е българист, един от най-дейните преводачи от български през 80-те и началото на 90-те (шест от произведенията в нашата библиография са в негов превод), който през последните над 10 години за най-голямо съжаление от българистиката трайно се е пренасочил към испанистиката и подготвянето на преводачи от испански.

Радичков е звездата на българската литература в Италия с 6 публикувани заглавия от 1989 до 2009-та. Радичков е цитиран от италианистите като личен вдъхновител, но се радва и на обективно внимание - през 1984 г. е удостоен с престижния приз „Гринцане Кавур“ и любопитството на пресата покрай награждаването допълнително обяснява „масираното“ му присъствие⁷ (когато Радичков почина, негов некролог се появи в издания от калибъра на „Кориере дела сера“, нещо, което се случва само с литераторите от световна величина). Той плюс Станев, Кулеков и Господинов (и тримата с по две творби на италиански) практически представляват половината от приложената тук библиография. Допълнителни детайли: „Крадецът на праскови“ на Станев е в дебютната тройка публикувани от „Воланд“ произведения през 1995 г. (заедно с Толстой и Гогол). Кулеков е един от писателите с най-големи тиражи и верни последователи.

⁶ В цитираното по-горе интервю "Подправки от чужбина", Дел Агата казва още: "Не мога да премълча, че докато съществуваше Центърът по българистика, получавах значителна помощ в изписването на книги и периодика. С отдръпването на държавата от културната пропаганда, връзките почти замряха. В този смисъл е нормално да спадне и броят на изучаващите български език. В Пиза с усилие поддържахме нивото - аз идвам 3-4 пъти годишно и се запасявам с книги. Безспорно скъпото и иначе оправдано по политически причини съществуване на Центъра по българистика все пак беше и много полезно. Средствата, които поглъщаше, биваха късани от залька на работниците, разбирам, така бе устроен бюджетът тогава. Но било каквото било, струва ми се (и го твърдя не само с оглед на Италия), че е крайно време културният сектор да бъде чувствително подсилен. [...] Да, ясно е, че няма пари. Но от друга страна дори и при това установено положение не е като да се забелязва кой знае каква дейност. Ето, например седмичата на българската култура в Италия я осъществих собственолично, без ничия помощ."

⁷ "В Италия като цяло тиражите са ниски и не е лесно една литературна творба да се продаде в повече от 500 броя - това важи във висша степен за поезията - Ди Сора преведе Димчо Дебелянов и издателство "Булциони" го пусна в 30 екземпляра. Случаят с Радичков бе такъв, че когато той стигна до финала за "Гринцане-Кавур" (награда, за присъждането на която гласуват средношколците от цяла Италия) и дойде на честването в гр. Алба, в пресата излязоха 70 рецензии за него, написани от важни учени като Мария Корти, Клаудио Магрис, Манганели и други. Сега в "Манифесто" се появи една чудесна статия за "Ние, врабчетата", където се споменава и "Смокове в ливадите"... И на Панаира на книгата в Милано ядосани посетители се възмущавали, че издателството представя само сигнален екземпляр от произведението и не могат да си го купят, въпреки че е анонсирано!", Дел Агата, пак там.

Господинов е авторът с най-голямо медийно покритие - докато другите едвам се сдобиват с по една рецензия в печата, неговите „Естествен роман“ и „И други истории“ се радват на сериозно внимание в много издания⁸. Анжел Вагенщайн, със „Сбогом, Шанхай“ и „Петокнижие Исааково“, е най-новото попълнение в групата на авторите, към които е проявен по-траен интерес. Любопитното в неговия случай е, че той навярно е единственият, към когото се е насочило по-крупно (и комерсиално) издателство, при това по положителна критика в периодично издание с международна тежест (тоест - по пътя, типичен за голяма част от продажбите на права в света, не по пътечката на личните и самопожертвователни изключения)⁹. Алек Попов сякаш също си отвоюва място на италианския книжен пазар - следващият преводачески проект на Дел Агата е подборка от негови разкази за издателство „Дуепунти“ в Палермо, а Ди Сора го цитира като един от малкото български автори с вярна публика в Италия: „Кулеков си има група горещи почитатели, както и Господинов и Попов“. Отново Господинов, Попов и Кулеков са най-добре продаващите се по книжните панаири.

Всички споменати в горния абзац писатели присъстват с по едно произведение в библиографията за последните 20 години и за съжаление, попадат по-скоро в графата на изключението, отколкото на принципа.

Частното сдружение „България-Италия“ съществува от юни 2000 г. и се изявява в популярен уебсайт и периодични „живи“ събития. В сайта (освен „сервизна“ информация за имигранти) могат да се прочетат на италиански новини за България и на български - новини за Италия, има рецензии на книги (както преводни, така и в оригинал), понякога интервюта, полезни препратки. Най-новото начинание на Сдружението извън Мрежата е сътрудничество в замислената от преподавателките Илиана Крапова и Франческа Форнари среща на 17 и 18 декември 2009 г. във венецианския университет „Ка Фоскари“, посветена на прехода: „Падането на стената: 20 години по-късно“ (с участието на Цветан Тодоров, Желю Желев, Предраг Матвейевич и други). Събирането се осъществява с италиански, полски, румънски и европейски (ЕК) средства. За българската литература, разбира се, ще говори Джузепе Дел Агата. В момента, в който решава да се прояви и като издател, човекът зад сайта, Паоло Модести, прави най-нетипичния избор: през 2004 и 2006 г. публикува две посветени на българската литература антологии (нелюбима на издателите форма, заради трудността в уреждането на всички авторски права), при това на поезия и разкази, два от най-трудно продаваемите и следователно избягвани жанра. Разпространява ги през интернет.

Както обобщава отново Дел Агата в неговата анкета за нашето проучване: „Всичко се крепи на ентузиазма и доброто желание на една шепа личности със съответните им различни индивидуални истории, които ги мотивират - Даниела Ди Сора, Джузепе Дел Агата, Данило Манера, Леонардо Пампури (който почина наскоро), Роберто Адинолфи, Сдружение „България-Италия“ с неговия председател Паоло Модести.“

Лекторати, курсове, информационни източници

Местата за подготовка на българисти в Италия са все по-ограничени¹⁰. Български лекторати има в университетите в Пиза, Рим, Неапол, Триест, Венеция и Бари, като

⁸ „Естествен роман“ в *Il Manifesto*, *eSamizdat*, *Abitare*; „И други истории“ в *Diario*, *Mangialibri*, *Il Manifesto*, *D*, *L'indice*, *Liberio*, *Grazia*, *Lo straniero*, *Abitare*.

⁹ „Нашият издател Франческо Коломбо намери положителна рецензия в *Publishers Weekly* и беше очарован както от историята за евреите, емигрирали в Шанхай, която реши да публикува първа, така и като цяло от триптиха на този автор, непознат в Италия, но превеждан в цял свят...“, казва Фабио Джеймс Петани в анкетата си за „Превод/Преход“.

¹⁰ „Български език и литература се преподават от 30-те години на ХХ век в Университета в Рим и в т.нар. Източен институт (*Istituto Orientale*) в Неапол (Енрико Дамиани, Луиджи Салвини, сега в Рим - Яня Иерков). В Пиза от близо 30 години (Даниела ди Сора, Джузепе Дел Агата). В Неапол (Рикардо Пикио, Георги Димов, Вардарина Спасова). Отскоро във Венеция (Илиана

обикновено българският език се изучава в рамките (като втори език, втора специалност) на друго славистично направление (балканистика изобщо не съществува).

Няма превод от български на италиански като отделна дисциплина.

Единствено броят на студентите в курса по български език и литература в Пиза не е намалял през последните години: в първи курс през 2008/2009 те са били осем, „мотивирани - според Дел Агата - от любов към материята и за разширяване на собствените си езикови и културни хоризонти, без надежда да извлекат от това някакви бъдещи материални придобивки”. Барбара Ломаджистро от университета в Бари коментира: „Поддържането на катедри по българистика се смята за неуместен лукс, при положение че броят на студентите е нищожен. Като следствие от това по сходен начин се развива и ситуацията с културните инициативи, свързани с академичния свят (конгреси, издателска дейност, разпространение на българската култура изобщо)...” Малкото студенти (които няма откъде да се вдъхновят за приближаване до българския език и култура, освен от някакви лични свои съображения, както и не могат да разчитат на някакво бъдеще, основано на специализираното познаване на България) предизвикват свиване на средствата, влагани за изучаването на езика, което допълнително свива броя на студентите и така нататък в порочен кръг... Същото важи за преводите: докато от български се превежда изключително малко, средства за подготовката на преводачи от български не се отделят, а малцината, които изобщо се захващат в ново време, го правят по изключително частни съображения.

В България все още се организира ежегодно Международният летен семинар във Велико Търново (32 издания до 2009-та), 47 издания до момента има и Летният семинар по българистика за чуждестранни българисти и слависти към Софийския университет „Св. Климент Охридски”. Преводът и в двата не е нито приоритет, нито дори редовна опция, а факултативен като народните танци.

Преподаватели, студенти, преводачи, издатели от Италия - всички сочат като свои източници за информация личните си контакти и интернет.

Издателства, периодика

Както казахме, понастоящем „Воланд” е издателството, което пуска на италианския книжен пазар български автори с регулярност и в рамките на план, а не по някаква случайност или като резултат от еднократно финансиране. Единствените, които преди основаването на „Воланд”, са издавали сравнително последователно български автори, „Библиотека дел Вашело” в Рим, не съществуват от 1999 г. и в момента са само част от „архивния каталог” на „Робин” (www.robinedizioni.it).

Сред другите издателства с повече от едно българско заглавие са „Мариети” (www.marietteditore.it) - те все още публикуват, но „Януарското яйце” не присъства в каталога им онлайн. И друг издател на Радичков, „Арго” (www.argoeditrice.it) продължава да е активен, но „Верблюд” по някаква причина също е без следа в каталога онлайн. Боян Биолчев с „Държавата Урария” може да се види на страницата на „Милениум” (www.millenniumeditrice.org), но не и да се купи от там.

Крапова) и Бари (Барбара Ломаджистро). Славистични катедри (Славянска филология) има в почти всички италиански университети. От 1989 г. насам се забелязва едно умерено свиване на преподаването на славянски езици и литератури. От няколко години насам обаче и особено през 2009-та Министерството предприе ред свирепи орязвания и закривания на дисциплини. Разразила се е нещо като битка против всяка форма на култура и последните "реформи" затрудниха преподаването и влошиха качеството му чрез въвеждането на безсмислени норми, копирани невежо от други контексти.", обяснява Дел Агата в анкетата за това проучване. Повече по темата може да се види в Станчев, Красимир, "Българистиката в италианските университети: традиции и съвременно състояние", "Българистика" 11/2005 с. 45-53.

"Беза" (www.besaeditrice.it) е едно от трите издателства (Fbe и „Балдини Касталди Далай" са другите две) с по един българин в каталога, на чиито страници в интернет книгата се продава (в случая на „Беза" - две издания на „Странный рицар на свещената книга" на Антон Дончев). Fbe edizioni (www.leggiaviaggia.it) предлага малко потруден достъп до „Омбре" на Емил Тонев, но също го разпространява онлайн. „Балдини Касталди Далай" (bcdeditore.it) са най-старото и мащабно издателство в цялата ни италианска библиография и изборът им на „Сбогом, Шанхай" и „Петокнижието" на Анжел Вагенщайн вероятно е показателен (единственото издателство с повече от една българска книга в каталога за последните 20 години в Испания, „Либрос дел астероиде", също се е насочило към романите на Вагенщайн; и двете, „Балдини" и „Либрос", планират да пуснат през 2010 г. последната част от трилогията) - в сайта не само могат да се поръчат книгите, но и (в блог) да се прочетат откъси от тях.

"Ню Прес", издателите на стихотворенията на Славейков, преведени от Леонардо Пампури, нямат сайт и не се откриват данни да са публикували през последните години. В Мрежата и каталозите на италиански библиотеки извън стихосбирката на Яворов (отново превод на Пампури) се намират само две книги, в чиято графа „издател" фигурира *Moderna stampa Offset*. Останалото от библиографията са публикации с инцидентен характер на организации с различна насоченост, които (изключвам специфичния случай на Сдружение „България-Италия") не предполагат вливане на преводите в книгоразпространителската мрежа и някакъв сериозен отзвук.

Периодичните издания, които в Италия се цитират като типична трибуна за преводачите от български, списанията *Studi Slavistici* и *eSamizdat*, са поредният особен случай. *Studi Slavistici* има пет броя от 2004 до 2008 г., всички могат да се изтеглят от Мрежата (<http://www.fupress.com/rivista.asp?ID=17>), а като се изтеглят, се вижда, че в тях за и от българската литература няма почти нищо¹¹. Много по-достъпно списването и популярно не само сред специалистите е списанието за „културите на славянските страни" *eSamizdat* (www.esamizdat.it) от тази година се закрива онлайн и ще излиза само като монография¹².

¹¹ Най-близкото до коментар на българската литература - и то не точно художествената - са едва четири рецензии, публикувани за цялото съществуване на списанието. Всички те разглеждат български издания, но не преведени, а оригинали. В бр. V/2008 има рецензия на Джузепе Дел Агата за "Кафене Европа" под съставителството на Рая Заимова ("Дамян Яков", 2007). Останалите три рецензии са на Алберто Алберти - в бр. I/2005 относно Димо Чешмеджиев, "Кирил и Методий в българската историческа памет през средните векове", Марин Дринов, София, 2001 г.; в бр. II/2006 относно Лора Тасева, Мария Йовчева, Кристиан Фос, Татьяна Пентковская, "Преводите през XIV столетие на Балканите. Доклади от международната конференция (София 26-28 юли 2003)", Горекспрес, София, 2004; в бр. III/2006 относно Илия Талев, "Български предренесанс. Митове и реалност" ("Ибис", 2005).

¹² В общо 12-те книжки на списанието от появата му през 2003 г. до закриването му през 2009 г. следните публикации са по някакъв начин свързани с български книги:

Преведени на италиански български текстове:

Georgi Gospodinov, *Tre poesie e Peonie e pansé* (три стихотворения и Божури и незабравки), trad. Giuseppe Dell'Agata, pp. 355-357;

Svetoslav Minkov, *Accadde a Lampadeforia* (Това се случи в Лампадефория), trad. Roberto Adinolfi, *eSamizdat* 2005 (III) 2-3, pp. 421-424;

Hristo Smirnenski, *La novella della scala* (Приказка за стълбата), trad. Roberto Adinolfi, *eSamizdat* 2005 (III) 1, pp. 179-18;

Alexandăr Stambolijski, *Potere, Rifiuto del potere, Potere del popolo* (Власт, Отказ от властта, Власт на народа), trad. Giacomo Brucciani, *eSamizdat* 2003 (I), pp. 137-150.

Рецензии за български книги (преведени на италиански или оригинал):

G. Gospodinov, *Romanzo naturale* (Alessandro Catalano), pp. 487-489 2007 (V) 1-2;

Antologia del racconto bulgaro, a cura di G. Dell'Agata (Roberto Adinolfi), pp. 495-496 2007 (V) 1-2;

Нели Недева, *Дарението*, Корпорация "Развитие", София, 2001. (R. Adinolfi) pp. 60-63 *eSamizdat* 2006 (IV), pp. 60-63;

E. Tonev, *Hombre* (L. Pompeo), *eSamizdat* 2005 (III) 2-3, pp. 500-501;

Има още едно славистично списание, *Europa Orientalis* (годишник, издаван със средства на Университета в Салерно от 1981 г., масирано насочен към руски теми), в което България присъства, но рядко и то главно като филологически, исторически обект¹³. За периода 1989-2009 г. единствените публикации, които се доближават до що-годе съвременната българска литература са „Сонетите от цикъла *Бретан* на Елисавета Багряна” на Дебора Аполони и „Вазов и Величков. При първоизворите на българския сонет” на Яня Йерков¹⁴ в една от книжките, както и статия за „Улици, хора, събития” от Димо Казасов¹⁵ в друга.

Тарифи, тиражи, жанрове, субсидии, промоция

Италианските преводачи са в едно от най-лошите положения в Европа (както по отношение на урежданите от договора условия, така и що се касае до заплащането на стандартна страница) - това може да се види подробно в изследванията на Европейския съвет на асоциациите на литературни преводачи¹⁶. Ди Сора, Дел Агата и Манера, преводачи на над половината от книгите от български автори, издадени в Италия за периода 1989-2009, често споменават, че са работили без възнаграждение, за да могат публикациите изобщо да се случат.

Тиражите на некомерсиални автори от „малки” литератури рядко надминават 1500 бройки, като продажбите в книжарница никога не стигат дори до 1000¹⁷.

Petali di rose, *Spine dai Balcani. Antologia della poesia bulgara* (G. Dell'Agata), eSamizdat 2005 (III) 1, p. 278;

Petali di rose, *Spine dai Balcani. Antologia della poesia bulgara* (R. Adinolfi), eSamizdat 2005 (III) 1, pp. 279-280;

V. Тодоров, *Етнос, нация, национализъм*. Аспекти на теорията и практиката, Парадигма, София 2000, (G. Bruciani), eSamizdat 2004 (II) 2, pp. 324-326;

M. Todorova, *Immaginando i Balcani*, Argo, Lecce 2002 (G. Bruciani), eSamizdat 2004 (II) 1 pp. 206-207;

Jordan Radičkov, *L'anatra da richiamo* (M. Cikada), eSamizdat 2003 (I), p. 232;

Златомир Златанов, *Невинни чудовища. Разкази и новели*, Български писател, София, 1985 (R. Adinolfi), eSamizdat 2003 (I), p. 240.

Интервюта:

"Oggi i giovani dotati sono più dei posti a disposizione" ("Днес талантливите младежи са повече от местата на разположение"), разговор с Джузепе Дел Агата "за славистиката, Прага, България и други неща", Alessandro Catalano e Simone Guagnelli, eSamizdat 2004 (II) 1, pp. 7-13;

"Gli scrittori non sono mai innocenti" ("Писателите никога не са невинни"), разговор с Георги Господинов "за литературата, постмодернизма и неговия "Естествен роман", a cura di Alessandro Catalano, eSamizdat 2007 (V) 1-2, pp. 211-216.

Други:

Eleonora Gallucci, *La lingua di Costantino di Preslav. Učitel'noe Evangelie: lingua e tecnica di traduzione*, eSamizdat 2004 (II) 2, pp. 97-120;

Giuseppe Dell'Agata, *Storia della questione della lingua in Bulgaria [1977]*, eSamizdat 2004 (II) 1, pp. 79-94.

¹³ Съдържанията на книжките до 2007 г. могат да се видят на <http://www.associazioneslavisti.it/node/260>. Тази от 1989 г. е единствената, която действително се занимава с български въпроси, защото е посветена на Югоизточна Европа, но така или иначе, подходът и темите отново са филологически и исторически.

¹⁴ Deborah Appolloni, "I sonetti del ciclo Bretan di Elisaveta Bagrjana"; Janja Jerkov, "Vasov e Velickov. Alle origini del sonetto bulgaro", *Europa Orientalis* XVII (1999), 1-2.

¹⁵ G. Filadoro, "Dimo Kazasov: *Strade, genti, eventi*", *Europa Orientalis* XVII (2006).

¹⁶ По-конкретно - сравнителния анализ на доходите на преводачите (вж. http://www.ceatl.eu/en/situation_survey_en.html).

¹⁷ Из анкетата на Даниела ди Сора: "Следват тиражите (първа графа) на българските книги, публикувани в италиански превод от издателство "Воланд" и продажбите им в книжарница до декември 2008 година (втора графа). Към цифрите на продажбите в книжарница трябва да се добавят 100 до 300 бройки, продадени на панаири или от сайта на издателството. За Кулеков, който е публикуван през 2001 г. преките продажби са били около 800 бройки.

Що се отнася до жанровете - романът е предпочитан пред сборника с разкази (обичайното процедуране, за всички литератури, не само българската, е: първо се прокарва името на автора с публикация на роман и едва след това, при евентуален успех, може да се публикува сборник с разкази), а поезията е изключително трудна за издаване извън периодичните издания. Логично, 21 заглавия от общо 28-те български, публикувани през 1989-2009 г. в Италия, са проза, едно е драматургия и едва 6 са поезия.

"Воланд" са издали преводите на Господинов и Попов със субсидия на Европейската общност; „Балдини Кастролди Далай" не са ползвали ничия финансова помощ; същото важи и за „България-Италия" („Нашите издания са изцяло самофинансирани. Съставителите и сътрудниците участваха като доброволци, без да получават заплащане", казва Паоло Модести в анкетата си.)

Най-съществените събития от промоцията на българските книги в превод на италиански от последните години са броени гостувания на писатели като Господинов и Вагенщайн в Италия. Отговорници отново са „обичайните заподозрени" Дел Агата и „България-Италия" или (в случая на Вагенщайн) издателствата - все частни инициативи.

Мотивите и пречките

Като своя положителна мотивация повечето анкетирани сочат любовта си към България, високото си мнение за българската литература и убеждението, че трябва да помогнат за опознаването на нашата страна сред свършено откъснатите от българската реалност италианци. Почти всичко останало влиза в графата с пречките:

1. Заплащането на литературни преводи по принцип е слабо, а честотата, с която се публикуват преводи от български е толкова ниска, че преводачът не може да разчита на средствата, дори и малко, от работата си по български литературен текст;

2. Специализирана критика на превода в Италия няма, а отзвукът на българската литература е минимален, така че и славата не е реалистично да се поставя сред амбициите на евентуалните преводачи от български. Нищожният интерес на медиите, разбира се, има и други негативни отражения: невъзможност за изграждане на последователен публичен образ на България и всичко, свързано с това (недоказуемост на

Georgi Gospodinov	e altre storie (май 2008) "И други истории"	1600 бройки	300
	Romanzo naturale (април 2007) Естествен роман	1000 бройки	250
Alek Popov	Missione Londra (юли 2008) Мисия Лондон	2000 бройки	750
Ivan Kulekov	Senza tempo, senza ordine, senza indirizzo (2001) Без време, без ред, без адрес	1300 бройки	320
Jordan Radickov	L'anatra da richiamo (ноември 2002) Мюре	1000 бройки	190
	Noi passerotti (март 2000) Ние, врабчетата	700 бройки	246
	Gente, gazze e cavalli (март 1999) Хора, свраки и коне	760 бройки	125
	Bisce (септември 2000) Смокове в ливадите	700 бройки	100
Emilijan Stanev	Lazzaro e Gesù e altre storie (февруари 1997) Лазар, Исус и други истории	1000 бройки	150
	Il ladro di pesche (април 1995) Крадецът на праскови	1500 бройки	500

нуждата от внос на повече българска култура, от ученето на български, от изграждането на традиции във въпросните внос, учене, преподаване, etc.);

3. Възможностите за професионално развитие са повече от редуцирани и отново зависещи изцяло от личната добра воля и сили за самостоятелно проправяне на път на желаещите да се развиват (както в практиката на превода, така и в академична среда - „почти напълно отсъства университетско пространство, посветено на българската култура... подготовката в областта на българския продължава да си е лично дело”, уточнява Манера);

4. „Живите” събития са по-скоро стихийни: непоследователни, организирани пряко сили, по повод или без, но главното - без причинно-следствено свързано с тях продължение. Културното присъствие на България в Италия не действа като единна сила, а като ред откъснати избори на конкретни хора (дори и да става въпрос за малки общности, като тази на броевите слависти около Дел Агата и Ди Сора или членовете на „България-Италия”), което ни връща към точка 2;

5. Българска литература не съществува като обща тема (нулева идея за нейната цялостност и нулева разпознаваемост в Италия), същото важи за българската култура и българските реалности, които присъстват в Италия далечно, единствено като част от някакъв по-широк и неопределен „източноевропейски” контекст. България не просто не излъчва ясен образ, тя не излъчва никакъв.

6. Каналите за връзка са частни и съвършено неорганизирани: издатели, желаещи да публикуват български книги, мечтаят да има откъде да почерпят „информация за писатели, в чиито творби са отразени българското общество и история преди и след 1989-та” и „всякаква информация, свързана с финансиране на преводите”; отново издатели не знаят къде да открият рецензенти на българските творби в оригинал; преводачи и българисти си пожелават възможност за курсове в България или сдобиване с български книги в Италия и пр., и пр.;

7. Последно, но всъщност на първо място: отсъства координиращо звено, което да реши поне частично гореописаните проблеми - както в България (институция от типа на някогашния Център по българистика), така и в Италия (културен институт, който да функционира - да инициира дейности, да отговаря на запитвания и молби, да налага присъствие и пр.). Отсъства дори многократно по-елементарното и осъществимо виртуално такова - сайт, който да систематизира търсените и предлаганите сведения, да предоставя форум, речници и други пособия онлайн, etc.

Неучастието на държавата в България в изграждането на собствения ѝ културен имидж, особено остро осезаемо в частта с литературата, действа обезкуражаващо дори на най-надъханите почитатели на темата. „Не ми е известно нищо, правено от българската държава или от българските културни институции [за българската литература в Италия] през последните 15 години. Предполагам, че този факт е достатъчно красноречив сам по себе си...”, казва в отговорите си на нашата анкета Данило Манера.

Препоръките: информационен център и стратегия за действие

Средищата за информация (отсъстващи радикално от българската картина) и националната стратегия за действие (друго крещящо отсъствие) са дълбоко свързани (първото като материален израз на второто), затова ги разглеждаме заедно.

1. Център за промоция на българската култура. Мнозина от анкетираният споменават закрития през 1992 г. Център по българистика в София като „благодарен”. Всички са единодушни, че - очевидно - не пропагандната му функция от времената на комунизма е тази, която им липсва, а концентрирането на информацията и възможността

през структурите и програмите му да се провежда културна политика, а именно: чрез конкурси за издатели, награди за преводачи, стипендии за учащи, финансиране на преводи, периодични публикации, разпространение, пресрелийзи за чуждия печат и пр. да се насочва и изгражда облик на България извън границите ѝ, да се възпитава положително отношение към реалността и историята ѝ, да се мотивира интерес, да се отглежда публика и да се излъчват послания - нещо, съвършено неналично в момента.

Анкетираните говорят за плодотворното си сътрудничество / добрите си впечатления от конкретни културни/литературни центрове - краковският Instytut Książki (Фонсека), Гьоте институт (Галучи) или „като пример за отлично действащи подобни институции веднага мога да дам Унгария, Турция или Корея” (Петани). Аз ще дам пример за това, какво е спешно необходимо на България в този смисъл, с една образцова **политическо-академическа институция за култура** - каталонският институт „Раймунд Лулий” (www.llull.cat). Каталонците по брой са приблизително колкото българите, езикът им не просто е „малък” (технически погледнато, говорещите каталонски като майчин език са едва пет милиона и половина) - той е и език на нация без държава (Каталония е част от Испанското кралство). Институтът е основан през 2002 г. като консорциум от две местни управи - на Каталония и на Балеарските острови - и борави със солиден бюджет от дарени, обществени и придобити чрез собствена дейност и експлоатация на имуществото си пари, които влага в три основни направления: „Пърформанси и визуални изкуства”, „Литература и хуманитарни дисциплини”, „Език и университети”. „Лулий” лобира, финансира пътувания на каталонски творци, организира фестивали на каталонското кино/театър в чужбина, организира курсове по каталонски, движи въпроса за каталонските лектори в други страни, поддържа програма за спонсориране на преводи от каталонски и (в превъзходен сайт) държи видим в Мрежата отчет за всеки отделен проект. Благодарение на усилията на института, през 2007-ма каталонската литература беше фокусна на Франкфуртския панаир на книгата, който до момента бе канил само държави, не и национални култури (това „звездно” участие не е единствено - Каталония беше във фокуса и през 2004 г. в Гуадалахара, ще бъде през 2010 г. на „Експоанг” в Париж...). Срещу общо около 28-те произведения, преведени от български и публикувани в Италия за двете десетилетия от 1989 до 2009 г., за същия период 141 са издадените преводи от каталонски на италиански. И още едно сравнение: само през първите девет месеца на 2009 г. в България са излезли два превода от каталонски¹⁸. Два е броят на българските преводи на каталонски публикувани в Испания за последните 20 години¹⁹.

2. Действащ културен институт на България в Италия. Институтът на Италия в България организира курсове по италиански и конкурс за финансиране на преводи и колкото и да е рехавя програмата му, все пак се забелязва поне с концертите и изложбите, които прави от време на време. Би било добре българският културен институт в Италия да върши най-малкото това.

3. Сайт. Изработването на един сайт с основна информация за всички заинтересовани в процеса на превода на българска литература на други езици е повече от необходим. В същия порядък на мисли - разумно е да се издава периодично хартиено из-

¹⁸ Вилялонга, Лъоренс: *Стаята с куклите на сеньор Беарн*, прев. Китипова, М., Унискорп; и Белбел, Серджи: *Театър х три*, прев. Мичева, Н., Панорама плюс. Като преводач на втората мога да кажа, че я събрах и подготвих с ясната идея, че публикуването ѝ зависи, от една страна, от ентузиазма на издателката Валентина Бояджиева, но от друга, финансово, изключително и само от Института "Лулий". Тоест: книгата излезе единствено защото всички по веригата знаехме, че ще ни се помогне.

¹⁹ *Смелият орел* на Живка Господинова Атанасова (30 с., двуезично издание, превод на авторката): Gospodinova Anastasova, Zhivka: *L'aguila valenta*, Paterna, València, Ecir 2007. И *Полковникът-птица* на Христо Бойчев в съпревод на Мая Генова и Жуан Казас: Boitxev, Hristo: *El coronel ocell*, tr. Guénova, Maia, Casas, Joan, Edicions Proa, Barcelona 2000.

дание от каталожен тип с новости от българското книгоиздаване и то да се разпространява чрез щандове на книжни панаири, посолства, изпращане на издатели и под.

Ето описанието на идеалния възможно най-простичък сайт, дадено от литературната агентка и преводачка Сибиле Кирхбах:

За промоцията на българската литература в Италия трябва да се съберат хора и да направят заедно един сайт или поне страница във Фейсбук, където да се представят автори и произведения и откъдето периодично да се разпращат писма с новини до издателите (защото - до доказване на противното - планината никога няма да дойде при Мохамед).

Най-разумно е проектът да бъде подготвен изключително с оглед на нуждите на издателите, да прилича възможно най-много на техните *rights lists*:

- кратки фишове с данни за книгите на почти рекламен език (издателите се хващат, ако ползваш любимото им оръжие!);
- актуални данни за българските книжни класации;
- данни за продажбите (те са по-убедителни, отколкото обяснение в любов на оперна сцена);
- списък на български творби, преведени по света, но и
- списъци по езици - английски, френски, немски и испански в частност - езиците, които издателите от Западна Европа са в състояние да четат;
- данни за продажбите на преводите (!!);
- сведения за спечелени награди или кандидатури за такива (в България или чужбина);
- класация на самите награди по значимост;
- линкове или файлове с отзиви от чуждия печат;
- и списък с линкове към институции, които предлагат субсидии или друг тип подкрепа (по възможност - бумажината да е качена на сайта, защото на издателите поднесената информация им е най-сладка сдъвкана);

Това е достатъчно, а ако нещо се добави - да е много стегнато и бързо за прегледане (защото никой няма време за губене).

4. Лекторати по български за специалисти и курсове по превод за учащи. Възможности за стипендии. Упорството в неблагодарна материя като изучаването/преподаването/превода от български би следвало да се поощрява.

5. Награди за преводачи и издателства (защо не и за журналисти) с особен принос в разпространението на българската литература. Ежегодни награди за превод от български на чужди езици. Издателите и преводачите са две твърде различни групи -

докато първите, грубо казано, имат нужда да бъдат облъчвани с информация, вторите е добре да бъдат подкрепяни финансово. Един преводач, който по принцип е информиран в областта си и знае какво търси и харесва, *винаги* има нужда от материално „даване на рамо” - било чрез финансиране на превода, било чрез награди, било чрез резидентни програми, опреснителни курсове, възможност за облекчено придобиване на книги и софтуерни продукти в неговата област.

Примерът ми за „положителна практика” тук е съвсем скорошен и също от една „малка” нация (два милиона и половина) с „малък” език, латвийския. В края на октомври 2009-та в Рига беше наградена Аксиния Михайлова за работата си на съставител и преводач на „Огледала на въображението” на Александър Чакс, книга, излязла в поредицата „На острова на блажените” на Фондация за българска литература същата

година със съдействието на основания през 2002 г. *Латвийски литературен център* (сайт като неговия би бил добро начало за България, вж. literature.lv) и *Фондация „Национален културен капитал“* (която два пъти годишно отпуска помощи за преводи от латвийски). В томчето е изразена благодарност към *Дома за писатели и преводачи в г. Вентспилс*, където преводът е направен. Дотук *три* институции и едно събитие, които поощряват превода и разпространението на местната литература.

6. Дом на преводача. Дейността на споменатият по-горе Вентспилски дом може да се разгледа на www.ventspilshouse.lv, а други европейски преводачески места с резидентни програми има на www.re-cit.eu. Става дума за центрове, които предлагат безплатен или дори облекчен със стипендия престой на преводачи, които в творческо усамотение да работят над поредната книга. Би било прекрасно, ако в България се задели обект и бюджет за подобно начинание. Домовете за преводачи са доказано ефикасни за културната промоция на страната.

Да обобщим насъщното: център по българистика, информационен сайт, действащ културен институт в съответната държава, Дом на преводача в България, курсове, поощрения за преводачи и издатели, както и цялостна стратегия, която да движи поне част от изброеното. Препоръките са към българската държава и към гилдийните организации (всякакви уважаващи себе си съюзи на писатели и преводачи). Положението в момента - поне при поглед към ситуацията на българската литература в Италия - е толкова безстопанствено и бедствено, че каквато и да е стъпка за начало би била от огромна полза и с огромен позитивен ефект.

Чрез отказа си да се занимава с литературното си присъствие извън граница, България се отказва от възможността да присъства другояче освен като отсъствие в културната карта на света. България се ограничава в едно физическо съществуване, постоянно подлагано под различни съмнения в най-големия разказвач на истории - медиите, и отказва да излезе със собствен глас. Отдавна са минали всички Възраждания, дори закъснялото т.нар. „българско“, така че ореолът на възрожденските фигури на единаци просветители вече не е романтичен, а печално-отчайващ. Там, където една нация е оставила културата ѝ да представят шепа движени от личните си симпатии ентусиасти, държавата е абдикирала от функцията си.